

Ярослав ЯНОВСЬКИЙ

ВІДОБРАЖЕННЯ ВОЄННО-ПОЛІТИЧНОЇ ІСТОРІЇ ЗАХІДНИХ ГУНІВ В АНТИЧНИХ ТА РАНЬОСЕРЕДНЬОВІЧНИХ ДЖЕРЕЛАХ

У статті автор аналізує та характеризує корпус писемних джерел доби Античності й епохи Раннього Середньовіччя, де зберігаються свідчення і факти з воєнної, політичної історії та дипломатичних стосунків західних гунів, які з'явилися на європейській історичній арені наприкінці IV ст. і відіграли протягом V ст. одну з ключових ролей у відносинах між Західною Римською імперією й варварським світом. Крім того, у статті репрезентується типологізація і класифікація різних за змістом видів джерел – історико-географічні опуси, суто історичні твори світських авторів, церковні історії та дидактико-полемічні пам'ятки християнських письменників та діячів, агіографічна література, епістолярна спадщина Римських понтифіків і Отців Церкви.

Ключові слова: західні гунни, Західна Римська імперія, варвари, Барбарікум, воєнна історія, політичні стосунки, дипломатичні відносини, війни Пізньої Античності.

Ярослав ЯНОВСКИЙ

ОТОБРАЖЕНИЕ ВОЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ ИСТОРИИ ЗАПАДНЫХ ГУННОВ В АНТИЧНЫХ И РАННЕСРЕДНЕВЕКОВЫХ ИСТОЧНИКАХ

В статье автор анализирует и характеризует корпус письменных источников эпохи Античности и эпохи Раннего Средневековья, где сохраняются свидетельства и факты по военной, политической истории и дипломатических контактах западных гуннов, которые появились на европейской исторической арене в конце IV в. и сыграли на протяжении V в. одну из ключевых ролей в отношениях между Западной Римской империей и варварским миром. Кроме того, в статье представлена типологизация и классификация разных по содержанию видов источников – историко-географические опусы, исторические произведения светских авторов, церковные истории и дидактико-полемические памятники христианских писателей и деятелей, агиографическая литература, эпистолярное наследие Римских понтификов и Отцов Церкви.

Ключевые слова: западные гунны, Западная Римская империя, варвары. Барбарікум. военная история, политические отношения, дипломатические контакты, войны Поздней Античности.

Yaroslav YANOVSKYI

DEPICTION OF THE MILITARY AND POLITICAL HISTORY OF THE WESTERN HUNS IN ANCIENT AND EARLY MEDIEVAL SOURCES

The article analyzes and describes the bulk of written sources of Antiquity era and the early middle ages, which holds proofs and facts on military, political history and diplomatic relations of Western Huns, who came to existence on the European historical

arena in the late 4-th century and during the 5-th century they played a key role in the relations between the Roman Empire and the barbarian world. Furthermore, the article represents typology and classification of different types of content sources – historical and geographical opuses, purely historical works of secular authors, church history and didactic and polemical cenotaphs of Christian writers and other connoisseurs, hagiographic literature, epistolary legacy of the Roman Pontiff and the church clerics.

Besides Greco-Roman written sources, the author conspicuously highlights Syrian and Armenian historical works, annals and chronicles of the 5-th – 9-th centuries, Acts of the Ecumenical Assemblies, late antique military treatises, Germanic (Scandinavian) heroic epics – the sagas. In the source-perspective, the author meticulously analyzes such important sources as «Roman History» by Ammianus Marcellinus, «Oikumena Description» by Dionysius Perieheta «Breviary of the city founding» by Evtropiy, «The History of Imperial Power after Marcus Aurelius» by Herodian, «On the Origin and Deeds of Goths» by Jordan, «New History» by Zosima, «Legend» by Priscus, «History against the pagans» by Paul Oroziya, «Deeds of Mecca bishops» by Paul Deacon, «Spiritual Pasture» by John Moskh, «History» by Menander Byzantines. Proofs regarding Western Huns in the 5-th century, which are stored in the historical works of Western historians and analysts, namely they are: St. Gregory of Tours, Widukind of Corvey, Saxon Grammatik, Bedy Dostochtymy, Hugh of Flavinho St. Isidore of Seville, John Biklarsky, Prosper Aquitaine are comprehensively characterized.

Keywords: *Western Huns, the Western Roman Empire, barbarians, Barbarikum, military history, political relations, diplomatic relations, wars of late ancient times.*

Комплексний аналіз існуючого корпусу писемних джерел по темі дослідження у першу чергу вимагає здійснення відповідної типологізації, згідно сутнісно-жанрових ознак, і класифікації цих джерел за принципом змістового навантаження. Такий підхід, зокрема, дозволяє виділити низку типів використаних джерел. До найбільш раннього пласту античних джерел можна віднести історико-географічні опуси. Наступні типи джерел утворюють в роботі базову декларативно-нарративну категорію, широко репрезентовану суто історичними творами світських авторів, церковними історіями і дидактико-полемічними пам'ятками християнських письменників та релігійних діячів, взірцями різних літературних жанрів і форм. Далі йде агіографічна (житійна) література, Діяння Вселенських Соборів, епістолярна спадщина. Високим рівнем інформативності відрізняється ще один важливий тип тематичних джерел – військові трактати.

Типологічно окреслене коло джерел класифікується за змістовою основою тексту та його атрибуційною специфікою. Видова палітра опусів, де містяться свідчення про гунську номаду, з точки зору класифікаційної градації представлена такими формами, як: 1. географічні

Описи, Керівництва та Космографії; 2. Епітоми, Бrevіарії, авторизовані всесвітні Історії, Консульські фасти, Хроніки, Хронографії, Аннали та Літописи; 3. історії Церкви, Апології, Екзерпти, етико-напучувальні твори моралізаторського характеру (Слова, Промови, Повчання); 4. панегірики, мімри, вірші (оди), а також поеми й епоси (скандинавські саги) героїко-легендизованого спрямування; 5. Життя християнських святих і великомучеників; 6. матеріали і Акти Вселенських Соборів; 7. листи західних та східних Отців Церкви, Римських первосвящеників, Константинопольських патріархів, різних церковних архієреїв і державних діячів; 8. різнопланові твори поліоркетиків, присвячені проблемам теорії та практики військового мистецтва. Разом з тим, писемні джерела суттєво доповнюються джерелами археологічними, які у багатьох випадках дозволяють ідентифікувати, уточнити й унаочнити дані та описи, що фігурують у працях стародавніх авторів. Завершуючи загальну характеристику джерел, необхідно відзначити, що за своїм походженням вони поділяються на грецькі, римські, візантійські, вірменські, сирійські, германські (готські, франкські й скандинавські) та англосаксонські (пізньосередньовічні угорські, французькі й німецькі літописні рецепції до уваги не беруться), а за світоглядно-релігійною орієнтацією – на язичницькі та християнські (виключення складає перська поема «Шахнаме»). У хронологічному діапазоні всі залучені писемні джерела діляться на початкові (I ст. до н.е. – III ст. н.е.), пізньоантичні (IV-V ст.) й ранньосередньовічні (VI-XI ст.). Пізньоантичні та ранньосередньовічні джерела поділяються на дві частини: до першої входять твори, де згадки й повідомлення про західних гунів носять дотичний характер і стосуються висвітлення їх побуту, звичаїв, традицій або розгляду воєнно-політичних подій, що передували епосі правління Аттіли (переважно мова йде про авторів, які жили й писали до 30-х рр. V ст.); другу частину складають опуси, де описуються події, пов'язані саме з історією гунського союзу племен та його війн за часів Батога Божого, його синів і нащадків (деякі автори розглядали долю гунської номади в Європі до середини VI ст.).

Серед початкових античних джерел, в яких на рівні історико-етнографічного, антропологічного або географічного контексту згадуються азійські племена хунну (в латинському написанні фігурує досить багато варіантів – Chuni, Chonei, Chunavoi, Funi, Hugni, Huni, Massagetae, Phuni, Thyni, Thuni, Ugni, Uni), потрібно згадати «Історію» (у 144 книгах) [57; 58; 164] Миколая Дамаського (друга половина I ст. до н.е.), грецького автора сирійського походження, від якої збереглися лише фрагменти, «Природничу історію» (у 37 книгах) [114] римського письменника й державного діяча

Гая Плінія Секунда (Старшого) (23-70), особливо книги 4-5, «Керівництво з географії» [44; 182] александрійського вченого Клавдія Птолемея (90-160), віршований «Опис заселеної землі» [17; 18; 19; 125] грецького поета з Александрії Діонісія Періегета (II ст.), «Історію імператорської влади після Марка Аврелія» (у 8 книгах) [14; 140] антиохійського грека Геродіана (170-240), трактат «Про смерть гонителів» [47; 154] ритора й християнського апологета Цецилія Фірміана Лактанція (середина III – перша половина IV ст.), учня Арнобія, «Скорочену історію» [22; 133] римського політичного діяча Флавія Євтропія (IV ст.), Промови [94; 193] Фемістія (317-388), грецького ритора, константинопольського чиновника високого рангу. Про загадкових хунну повідомляє на початку IV ст. у своїй «Хроніці» (в 2 книгах) [132] церковний історик Євсевій Памфіл (260-340), єпископ Кесарії Палестинської, довірена особа імператора Константина Великого, та Агатангелос Вірменський (кінець III – перша половина IV ст.) в «Історії Св. Григорія і наверненні Вірменії у християнство» [4].

Свідчення, що стосуються початку гунської інвазії на Європу, залишив у декількох листах [9] Св. Василій Великий (330-379), єпископ Каппадокійський, перший східний Отець Церкви. Їх вторгнення образно змальовує в одній зі своїх епіграм [3; 111] й ряді листів [110] Децим Магній Авзоній (310-395), відомий римський поет і ритор.

Основна маса джерел, у котрих зберігається обширний матеріал, присвячений появі західних гунів на європейському континенті, їх міграційним пересуванням, відносинам з іншими варварськими племенами, війнам та військовому мистецтву, найманству, дипломатії й контактам з рах Ромула, державному устрою, нашествиям і політиці їхніх вождів, особливо Аттіли, обставинам швидкого злету й зникнення «гунської імперії», припадає на IV-VI ст. Цей корпус нараховує близько п'ятдесяти, переважно римських та візантійських авторизованих історичних і церковних творів. Однак, найбільш змістовними щодо кількості та якості фактологічного матеріалу, присвяченого саме західним гунам, і на сьогоднішній день залишаються три класичних джерела тієї епохи – «Римська історія» [6; 103] Амміана Марцелліна (332-397), «Сказання» [67; 173] Пріска Панійського (418-469), «Про походження та діяння гетів» [35; 147] Йордана (485-553). Отже, в першу чергу доречно зупинитись на аналізі та характеристиці цих опусів, до яких завжди звертаються всі без виключення дослідники гунської проблематики.

Ґрунтовний історичний твір Амміана Марцелліна «Історія» (в оригіналі – «Res Gestae», тобто «Діяння»), належить до числа найбільш значимих в історичній літературі Стародавнього Риму. Ця книга (вона охоплює події з

353 по 378 рр. і складається з останніх 18 книг; перші 13 не збереглися) є достойним продовженням сформованої завдяки Титу Лівію (59 р. до н.е. – 17 р. н.е.) й Корнелію Тациту (18-117) традиції вивчення історичних подій, а сам Марцеллін по праву іменується «останнім великим істориком Риму». На тлі опису загальнодержавної кризи III ст., висвітлення зовнішньої та внутрішньої політики імператора Діоклетіана і його наступників, розгляду становища римської армії, аналізу державного управління, фінансової та податкової політики в Імперії у другій половині IV ст., римський історик приділив увагу й «екзотичним» племенам гунів, котрі саме у той період (з кінця 70-х рр.) почали активно виходити на європейську воєнно-політичну арену. Характеристику західних гунів, багато в чому надуману, упереджену та вкрай суб'єктивну, Амміан Марцеллін подає в останній, 31 книзі своєї «Історії», присвяченій битві при Адріанополі 378 р. Він досить детально й послідовно аналізує боротьбу гунів з остготами та вестготами, віддаючи належне їх кінноті, тактиці та воєнним хитрощам. Етнографічний опис гунів, дані про їх традиції, одяг, побут, зовнішність, поведінку римський історик подає виключно у негативному, ворожому ключі; для нього гуни – це тотальне зло, найгірші й найнебезпечніші представники варварського світу, «жах і смерть» для греко-римського суспільства.

Другий твір, де міститься набагато більше свідчень про гунів першої половини V ст., про правління Аттіли, його політику та дипломатію, належить перу фракійця Пріска, римського чиновника високого рангу й державного діяча за врядування Феодосія II Молодшого. У 448 р. він, у складі офіційної делегації, очолюваної легатом Максиміном, відвідав двір гунського керманіча і залишив про цю подію власні враження та спостереження у вигляді своєрідних нотаток. Пріск Панійський яскраво змальовує аудієнцію у Аттіли, перемовини з ним відносно мирних та союзницьких договорів (вождь гунів до того часу підписав 4 такі договори з римлянами), розповідає про урочистий бенкет у гунському таборі. Необхідно відзначити, що «Сказання» Пріска складаються з 35 уривків, які охоплюють історичні події з 433 по 468 рр. Власне, майже весь свій твір Пріск присвятив гунській проблематиці, у багатьох випадках деталізуючи опис тих чи інших подій. Найважливішим є те, що ці нотатки – розповідь очевидця. Талановитий та досвідчений дипломат, Пріск показав себе і як тонкий вдумливий спостерігач. Саме з його праці можна багато дізнатись про життя гунів, їхнє військо, озброєння, мову, релігію, їжу, ставлення до жінок, полонених та підкорених народів. Жоден з інших тогочасних письменників та істориків не залишив такого яскравого, списаного з натури, неупередженого портрету Батога Божого,

як це зробив Пріск. Третє фундаментальне джерело, де є багато свідчень з історії західних гунів – «Гетика» Йордана, завершена автором у 551 р. Дід історика був нотарієм у Малій Скіфії та Нижній Мезії за врядування намісника Кандака; останній, як відомо, отримав ці області в управління у часи загального переселення варварських племен і нового розподілу центральноєвропейських земель протягом 453–454 рр., після смерті Аттіли. За твердженням більшості дослідників, Йордан народився найвірогідніше саме в цих краях, тут провів молоді роки і служив попервах нотарієм у Гунтигіса. Таким чином, його звернення до історії готських племен не було випадковим. Свідчення про набіги та війни гунів у першій половині V ст., їхнє військо, епоху Аттіли, його взаємини із Західною Римською імперією, Візантією, різними племенами і народами Центральної Європи розкидані по всьому тексту «Гетики». Центральне місце займає опис Йорданом битви на Каталаунських полях 451 р. та її наслідки для гунів і римлян, визначені автором як руйнівні. Крім того, в роботі Йордан наводить багато фактів, пов'язаних з родоводом, біографією, воєнними кампаніями, перемогами, полководницьким талантом Аттіли – найстрашнішого ворога готів. З іншого боку, історик повністю розділяє кінцевий тріумф готських племен (після смерті Аттіли) над переможеними гунами.

Зіткнення гунських орд з греко-римською цивілізацією у 70-х – 80-х рр. IV ст. і опис ареалів їхнього міграційного осідання відображено в ряді різнотипних джерел того часу – «Александрійській хроніці» [119], складеній на початку V ст., Панегірику II Максиміану Августу зі збірки кінця IV ст. «XII латинських панегіриків» [166], листах [102] і промовах [101] Св. Амвросія (339–397), єпископа Медіоланського, трактатах «Про цезарів» [2] й «Про знаменитих мужів міста Рима» [109; 197] римського історика Аврелія Секста Віктора (IV ст.), «Космографії» [105] Аноніма (V ст.), «Об'їзді Зовнішнього моря» [49; 161] географа Маркіана Гераклейського (перша половина V ст.), інвективах «Проти Руфіна» [42] й «Проти Євтропія» [43], а також панегірику Стиліхону [122] римського поета Клавдія Клавдіана (375–404), «Продовженні історії Дексиппа» (у 14 книгах) [21; 126] Євнупія Сардійського (345–420), історика, ритора, філософа-язичника, «Консульських фастах» [123], складених протягом IV ст., полемічному опусі християнського поета, уродженця Тарраконської Іспанії, Аврелія Публія Пруденція Клімента (348–413) «Проти Сіммаха» (у 2 книгах) [76; 108], листах [82; 192] і трактаті «Про царство» [83] богослова, філософа-неоплатоніка Синесія Киренського (370–413), єпископа Птолемаїдського.

Наступним відомим автором, в історичних творах котрого фігурують об'єктивні дані про гунів у Європі, про їх воєнні, політичні та дипломатичні

«справи» із Заходом, є візантійський письменник, історик та державний діяч епохи правління імператора Юстиніана I, еллінізований сирієць, Прокопій Кесарійський (500-563). Зокрема, він про них неодноразово згадує у «Війні з вандалами» [69; 175] (описує воєнне протистояння між Аецієм та Аттілою) та «Війні з персами» [68; 174] (в цьому опусі гуни фігурують під назвою массагетів – залишків остаточно розгромленого на початок VI ст. гунського союзу племен). Проте найбільше даних про гунів Прокопій наводить у «Війні з готами» [71; 72; 176], де вони описані як гуни-савіри. Свідчення про гунів зберігаються і в інших його працях [70; 73; 177; 178]. Гунську воєнно-політичну доміную середина V ст. згадує не менш авторитетний і талановитий візантійський історик тієї доби – Агафій Міринейський (536-582), в праці «Про царювання Юстиніана» [5; 100]. Однак, його міркування відносно історичного минулого гунської номади носять переважно інтерпретаційний характер.

Порівняно менш відомою залишається «Історія» (у 22 книгах) [59; 165] Олімпіодора Фіванського (кінець IV – перша половина V ст.), де він зображує переважно воєнно-політичні події 407-425 рр., що відбувалися в Імперії у роки правління імператора Гонорія, сина Феодосія I Великого. Олімпіодор описує складну епоху масових вторгнень варварських племен у світ старої античної цивілізації, крах еллінізму й народження нового, ранньосередньовічного соціуму. Уродженець єгипетських Фів послідовно розповідає про видатних історичних діячів тієї епохи – візантійського полководця з вандалів Стіліхона, вестготського короля Аларіха I, римського намісника провінції Африка Боніфация, Галлу Плацидію та Аттілу. З точки зору хронології, Олімпіодор виступив продовжувачем Євнапія, який описав події на території Імперії з 270 по 404 рр. Разом з тим, «Історія» Олімпіодора стала джерелом «Нової історії» Зосими та «Церковної історії» Ермія Созомена (ці два автори довели висвітлення подій у греко-римському світі до 30-х рр. V ст.). Необхідно підкреслити, що у своєму опусі Олімпіодор розповів про маловідомі гунські інвазії у дунайському регіоні на початку V ст. (нашість 402-419 рр.). Крім того, він описав набіги гунів у 422 р. на землі Фракії і початок воєнної кар'єри Аттіли.

Окремий корпус джерел, де так само можна знайти дані про гунів на терені європейського континенту протягом другої половини IV-V ст., складають праці церковних істориків означеної доби. Серед них необхідно виділити твори Сократа Схоластика, Євагрія Схоластика, Феодорита, єпископа Кирського, та Павла Орозія. Найбільш цінні відомості з мілітарної історії західних гунів залишили Євагрій та Орозій. «Церковна історія» (в 6 книгах) [20; 134] Євагрія Схоластика (536-597),

складена ним у 594 р., є прямим продовженням «Церковної історії» Євсевія Памфіла. В цій роботі візантійський автор розглядає важливі для Східної Церкви та ромейської держави події з 431 по 594 рр.; окрему увагу Євагрій приділяє війнам гунів, у тому числі – гуно-римській.

Так само на увагу заслуговує «Історія проти язичників» (у 7 книгах) [62; 169] не менш відомого римського церковного письменника Павла Орозія (385-420). В ній Орозій неодноразово звертається до висвітлення та аналізу подій, пов'язаних з воєнно-політичною історією гунів на території Західної Європи в епоху Великого переселення народів. Поява даного опусу стало своєрідним відгуком автора на захоплення та пограбування варварами Риму 410 р. З іншого боку, цим твором Орозій сформував новий літературний жанр – жанр світової християнської хроніки (розповідь починається з подій грецької історії VI ст. до н.е. і завершується описом подій та викладом фактів з римської історії 410-419 рр. н.е.). Саме цей жанр став на Заході провідним у період Ранняго Середньовіччя. В «Історії» Орозій уперше вмістив основні історичні знання християнина V ст., які у подальшому з успіхом розвинули Проспер Аквітанський, Ідацій, Павло Диякон, Беда Досточтимий і Оттон Фрейзінгенський. Павло Орозій, як і більшість його сучасників, характеризує початок гунського нашествия на Західну Європу у 375 р. як надзвичайно небезпечний чинник загальної варварської інвазії проти греко-римського світу. Він також констатує підвищення ролі та впливу гунів – як союзників та найманців – у воєнних кампаніях римлян у перші десятиліття V ст.

Уродженець Константинополя, юрист за професією, адвокат Сократ Схоластик (380-440) склав 7 книг «Церковної історії» [80; 189], де охоплено події 306-409 рр. На тлі розгляду церковно-релігійних суперечок Сократ приділяє увагу й аналізу боротьби двох протиборчих таборів у вестготів – прибічників і противників Імперії, та розповідає про напади гунів на бургундів, а також про перемогу бургундів над гунами після смерті їхнього вождя Оптара. Сучасник Сократа, Ермій (Гермій) Созомен (387-450), родом із селища Віфелія поблизу Гази, столичний адвокат, написав у 444 р. 9 книг «Церковної історії» [99; 190], де висвітлив події 324-423 рр. У роботі Созомен приділив увагу воєнним і політичним відносинам Імперії з алеманами й готами, гунами та ісаврами. Розглядаючи «гунське питання», він висвітлив походи гунів на придунайські землі, описав їх тактичні прийоми ведення війни. Декілька характеристик, пов'язаних з гунською інвазією на європейських теренах і гуно-римською війною подає в «Церковній історії» (у 5 книгах) [91] вже згадуваний антиохієць, єпископ Кирри Феодорит (393-466). Каталонська битва та її наслідки активно обговорювались учасниками

IV Вселенського Собору [85; 86], що проходив восени 451 р. у Халкидоні.

Уривки з «Хроніки» [143] Іоанна Антіохійського (кінець VI – перша половина VII ст.), яку можна назвати всевітньою, висвітлюють події від іудейського царя Давида до 610 р. Про автора відомо лише те, що він був родом з Антіохії. За своїм змістом ці уривки чітко поділяються на дві частини. Перша частина, яка описує події до повстання Віталіана 515 р., містить інформацію про протистояння Аттіли з Аецієм; у другій розглядаються події кінця VI й початку VII ст. Найбільш оригінальні уривки (зі 194 по 214) з маловідомою інформацією датуються 408-488 рр. Оскільки їх зберегли візантійські компілятори, природно, що зміст цих уривків значною мірою стосується осіб та подій саме західноримської й візантійської історії. Завоювання Африки вандалами хроніст пов'язує з міжособною боротьбою Боніфація та Аеція. Він стверджує, що Аецій домігся великого впливу і сконцентрував у своїх руках значну владу. Завдяки його зв'язкам з варварами, зокрема з гунами, він контролював не лише дії сенату та імператора Західної Римської імперії, а й сусідні германські племена.

Автор акцентує, що Аецій майстерно використовував гунські допоміжні війська для реалізації власних амбіцій. Зміцнення позицій Максима, який став імператором після вбивства Валентиніана III, пов'язується хроністом з підтримкою нового правителя Риму готськими вождями. Похід Аттіли у Галлію 451 р. пояснюється Іоанном Антіохійським інтригами сестри імператора, Гонорії, котра відрядила до керманича гунів євнуха Гіацинта з проханням про допомогу. Вірогідно, не знаючи істинних причин гунського походу на Захід, хроніст надав надмірного значення факту, що датується Марцелліном Комітом під 434 р. Ще один симптоматичний висновок, зроблений автором, полягає у наступному: наприкінці 20-х – протягом 30-х рр. V ст. римський уряд тримав Галлію у покорі, придушуючи за допомогою саме гунів масовий рух багаудів і прагнення вестготів, франків та бургундів незалежності; така політика у підсумку призвела до посилення ролі гунів і піднесення Аттіли.

Хроніка візантійського історика Іоанна Малали (491-578) займає особливе місце серед подібних до неї робіт, оскільки вона є найбільш типовою. Його опус, котрий отримав назву «Хронографія» [36; 151], складається з 18 книг і охоплює події від найдавнішої історії єгиптян до останніх років правління Юстиніана. Малала зберіг значну кількість фактів з європейської історії V ст., почерпнутих у попередників або з усної традиції. Цей фактологічний матеріал, зокрема – розповідь про гуно-римську війну, він вмістив у 15 і частково 16 книгах. За своїм змістом «Хронографія» Малали являє собою вульгарну переробку

«Хроніки» Іоанна Антіохійського і у більшості випадків передає свідчення, вже висвітлені там, досить часто їх спотворюючи. Тим не менш, праця Іоанна Малали залишається одним з важливих джерел, де збереглися дані про воєнні кампанії західних гунів у середині V ст.

Інший візантійський церковний письменник – Філосторгій Каппадокійський (364-426), склав «Церковну історію» [95; 171] у 12 книгах. Вона написана в аріанському дусі й хронологічно доведена до 425 р. Опозиційність Філосторгія офіційній Церкві збільшує значення даного опусу, котрий зберігся у конспективному викладі патріарха Фотія (820-891). Константинопольський предстоятель назвав її «похвальним словом еретикам». Проте, 4 книги своєї праці Філосторгій повністю присвячує висвітленню й аналізу боротьби між східним та західним дворами Римської імперії, дещо тенденційно пояснюючи її причини суперництвом різних політичних угруповань нобілів та senatorів, які у боротьбі за зверхність використовували найманців-варварів. Для підтвердження своєї точки зору автор докладно описує змову Прокопія, проголошення імператором Аттала (414 р.), заколот Олімпія, захоплення імператорської влади нотарієм Іоанном і звернення ворогуючих таборів по допомогу до варварів: Прокопія й Аттала – до вестготів, Гонорія – до остготів, Іоанна та Аеція – до гунів. Філосторгій у подробицях розповідає про дружні стосунки й таємні дипломатичні перемовини римського полководця Аеція з вождями гунів ще до початку правління Аттіли. Крім того, лише Філосторгій згадує той факт, що у повстанні Требігальда і Гайни на боці останніх взяли участь гуни.

Війну Візантійської імперії з гунами у 533-534 рр., перші роки врядування Аттіли з братом Бледою і його контакти із Заходом згадує Псевдо-Діонісій Ареопігит (VI ст.) у богословському трактаті «Ареопігікум» [77]. Він констатує, що під час гунського нашестя ромеї втратили міста Фанагорію та Кепи на Таманському півострові. Руїнування зазнала й Тіритака на Керченському півострові. Гуно-візантійське протистояння і гуно-римську війну згадує в «Церковній історії» [205] Захарія Ритор (480-560), монофізит, єпископ Метілені. У творі розповідається про події 436-491 рр. Свідчення про гунів та Аттілу Захарія також подає у «Хроніці» [25; 204]. Гуно-римський конфлікт описує у «Церковній історії» (у 4 книгах) [194] й візантійський історик Феодор Лектор (483-550); його праця охоплює події з 439 по 527 рр.

Виключно важливе значення для висвітлення та аналізу подій європейської воєнно-політичної історії кінця IV – початку V ст. має труд Зосими. З підзаголовку опусу витікає, що Зосима був комітом і адвокатом фіска. На думку Євагрія Схоластика Зосима жив у роки правління східних імператорів Аркадія та Гонорія. Свій твір, названий «Нова історія» (у

6 книгах) [27; 28; 206], у котрому охоплено події римської історії від правління Октавіана Августа до 410 р., він написав вже будучи у відставці. Це дало йому можливість відтворити достатньо повну, об'єктивну і достовірну картину внутрішнього та зовнішньополітичного життя Римської держави, розглянути її контакти з Барбарікумом, висвітлити появу гунів на європейській політичній арені. Цінний фактологічний матеріал міститься в 4 та 5 книгах, де відтворюються події 364-410 рр. Зосима констатував глибоку всеохоплюючу кризу греко-римського соціуму і пов'язані з цим інвазії прикордонних варварських племен на римський лімес. Одночасно він змалював складні відносини західної Імперії із задунайськими та зарейнськими племенами. Ці стосунки приймали в різні роки різні форми. Поряд з воєнними експедиціями та кампаніями проти алеманів, вестготів, остготів, Римом велися й мирні перемовини з вестготами, квадами, гунами. Імперія залучала варварські племена до найманої воєнної служби у своїх легіонах і платила данину деяким з них, зокрема – тим самим гунам. Робота Зосими зберегла й ряд інших свідчень – про дипломатичні та воєнно-політичні зв'язки римлян із гунами.

Християнський письменник Св. Єроним Стридонський (340-420), уродженець Далмації, мешкаючи у великих містах Імперії – Римі, Трирі, Аквілеї, Віфлеємі й Константинополі, листувався з багатьма державними й церковними діячами, своїми сучасниками. Збереглися його епістоли до Іліодора, Океана, Агерухії, Принципії, Гауденція та Деметріади [33; 129], де богослов без упереджень описує вторгнення готів, сарматів, квадів, аланів і гунів. Найбільше згадок про гунів, про їх воєнні кампанії та гунську жорстокість фігурує в листі Єронима до Іліодора, складеному в 375 р., авторській «Хроніці» [32], ще у декількох творах [29; 30; 31; 128; 130; 131]. Успіх наступу гунів він пояснює зайнятістю імператорських військ у міжусобній війні на Заході; причину бідувань населення Імперії святий бачить у масовому вторгненні гунів, аланів, свевів та вандалів.

«Хроніку» Св. Єронима інтерпретаційно виклав і продовжив Проспер Тірон (400-463), родом з Аквітанії, секретар папи Лева I Великого. В роки вторгнення гунів у Галлію і вандалського розгрому Рима він перебував у столиці, де склав коротку «Хроніку» [74; 180], яка доведена до 455 р. Матеріал про події 379-425 рр. Проспер черпав з Равеннських фаст, частково – у Св. Августина Аврелія (354-430), єпископа Гіппонського, й Орозія; події 425-455 рр. він висвітлив як сучасник. Найбільшу увагу в праці Тірон приділяє подіям, які стосуються взаємовідносин Західної Римської імперії з вестготами, бургундами, вандалами та гунами. Численні факти, наведені в «Хроніці», дозволяють зробити висновок,

що Равеннський двір протягом 425-439 рр. панував на території Галлії значною мірою за допомогою гунського війська, в результаті чого надалі виникла гунська небезпека як для самої Галлії, так і для всієї Італії. Висвітлення автором «гунського питання» зводиться до наступного «ланцюга подій». Вперше привів гунські допоміжні війська в Равенну Аецій. За їх допомоги він здобув високе становище і владу, після чого активно використовував гунських «союзників» у Галлії. В 425 р. він відігнав готів від Арелату; 428 р. силами дружніх гунів відвоював у франків найближчу до Рейну частину Галлії, а в 432 р. гуни допомогли Аецію повернути втрачені ним владні позиції при Равеннському дворі.

У 435 р. Аецій, спираючись на їхню кінноту, наніс поразку бургундському королю Гундіхару, а через два роки виступив спільно з гунами проти вестготів. 439 р. гуни, за підтримки честолюбного римлянина, знов здійснили напад на володіння вестготів. Тірон резюмує, що саме гунські допоміжні війська були основною ударною силою Равеннського двору на землях Галлії у його війнах проти франків, бургундів та вестготів. Записи 451, 452 та 453 рр. цілком присвячені гунам. Хроніст, зокрема, розповів про вторгнення гунів у Італію, відзначивши при цьому, що Аецій не скористався укріпленнями в Альпах, за допомогою котрих він міг затримати їх. Під 453 р. Проспер Тірон здійснив записи про смерть Аттіли, про міжусобну боротьбу його синів за владу відразу ж після поховання батька, і про те, що держава гунів зазнала спустошення та швидко занепадала. Гунська мілітарна історія відображена ще у двох його трактатах [179; 181]. Цікаві роздуми відносно гуно-римського протистояння й оцінки тих епохальних подій залишив у своєму листуванні [156] сам Римський понтифік Лев I Великий.

В Іспанії «Хроніку» Св. Єроніма Стридонського продовжив Ідацій (Гідацій) Лемік (427-510), єпископ Галісії, згодом – архієпископ Астуріки, запеклий антиаріанин. Історичний опус Ідація [142] послідовно змальовує події 379-468 рр., котрі автор описав на підставі усної традиції і як сучасник. У тексті «Хроніки» є повідомлення про спільну воєнну кампанію Аеція з гунами проти готів 438 р. Збереглась також друга частина «Хроніки» [196], автором якої є уродженець Північної Африки Віктор Тоннонський (501-569), єпископ міста Тоннони. Його твір описує події 444-567 рр. В розповіді про вторгнення гунів у Італію 452 р. та події у Галлії Віктор зазначає, що західну Імперію охопило таке нещастя через необачний «дружній союз» із цими дикунами Равеннського двору.

Ряд важливих свідчень про гунський етнос і гунську навалу на Південно-Західну Галлію за правління Аттіли залишив Св. Григорій Турський (540-594) в «Історії франків» (у 10 книгах) [15; 139]. В 2 книзі

опусу Турський єпископ окрему 5 главу присвятив взаємовідносинам єпископа Аравіція та гунів перед Каталаунською битвою, а інші дві глави (7 та 8) – біографічним даним, які стосуються римського полководця Аеція і його зв'язків з Аттілою. Дані про гунський союз племен так само містяться в листах [84; 187] Аполлінарія Сидонія (430-482), єпископа Оверні (Клермона), галло-римського письменника та політичного діяча при імператорі Авіті. В його епістолярній спадщині є багато згадок про жорстокі набіги гунів на землі Південно-Західної Галлії, про битви останніх з остготами, про Каталауни і Аттілу тощо.

Чи не єдиним писемним джерелом, яке найбільш послідовно розглядає події середини V – початку VI ст., залишається латинська «Хроніка» [50; 160] колишнього секретаря візантійського імператора Юстиніана Марцелліна Коміта (кінець V – перша половина VI ст.). Фактологічний матеріал в ній стосується 379-534 рр., з окремими додатками для 534-548 рр., які, скоріш за все, належать іншому автору. В роботі Марцеллін детально описує відносини Візантії та Рима з варварськими королівствами і воєнно-племінними союзами гунів, булгар та слов'ян. Запис про заняття римлянами в 427 р. Паннонії дає підставу датувати встановлення там гунського панування 377 роком. Значна частина записів хроніста і його продовжувача присвячена гунським набігам на Дакію та Фракію, котрі у 40-х рр. V ст. стали систематичними. Запис 434 р. повідомляє, що Гонорія, сестра імператора Валентиніана III, вигнана з Равенни у Константинополь через свою розпусну поведінку й вагітність, закликала Аттілу (в листуванні з останнім) виступити проти Західної Римської імперії. Однак свій похід на Захід гунський керманіч, як відомо, почав лише через сімнадцять років. У 441 р., згідно розповіді хроніста, гуни вторглися в Іллірик, піддали розоренню Наїс, Сингідун та інші міста. 442 р. Аттіла разом із Бледою, на чолі об'єднаного війська, до складу якого входило багато воїнів з підкорених гунами племен, спустошив Іллірик та Фракію. В 447 р., фіксує Марцеллін, Аттіла дійшов до Фермопіл.

Цінним джерелом є «Галльська хроніка 452 року» [12; 118], написана в Лерінському монастирі невідомим автором у середині V ст. Її зміст охоплює події від біблійного Адама до 452 р.; частину Хроніки анонім присвятив гунам. Зокрема, він двічі описує поразку гунів у Галлії, до того ж ім'я Аттіли хроніст згадує з ненавистю, додаючи до нього епітет «фуріатос» (тобто біснுவатий). Одночасно автор не схвалює союзу Равеннського двору з гунами і з прикрістю повідомляє, що 447 р. ці дикуни спустошили 70 міст на Сході, а Захід не надав допомоги потерпілим. Доповнюючий матеріал про

гуно-римську війну міститься в «Галльській хроніці 511 року» [13].

Гунська інвазія на Західну Європу у середині V ст., гострий конфлікт Аттіли з Равеннським двором, гуно-римське протистояння так само згадуються в джерелах V-VI ст., що здебільшого носять характер компілятивності або екзерпцій. Прикладом можуть слугувати повідомлення, вміщені у таких працях, як: «Космографія» [152] Юлія Гонорія (V ст.); «Про владу Господа» (у 8 книгах) [79; 185] уродження Кельна Сальвіана (400-480), сина галльського магната, християнського проповідника та письменника; «Панегірик [імператору] Анастасію» [75; 172] Присціана (друга половина V – початок VI ст.), римського граматика з Мавританії; «Історія» [51; 163] (збереглася у фрагментах) візантійського дипломата Менандра Протектора (VI ст.), продовжувача Агафія Міринейського; «Луг духовний» [37; 153] візантійського ченця Іоанна Мосха (550-619). Оцінка гуно-римських стосунків міститься у Проповідях [158] арелатського церковного діяча та письменника Магна Фелікса Еннодія (473-521). Події війни Аттіли із Західною Римською імперією зафіксовані в листах [170] Пауліна (353-431), єпископа Ноланського, поезіях [162] Флавія Меробада (V ст.), «Консульських фастах Італії» [124] (VI ст.) та ін. [106; 107; 136; 144; 145; 167; 183; 184].

Власне осмислення наслідків тісних контактів греко-римського світу з варварами – готами, гунами, свевами, вандалами, залишив у своїх працях авторитетний римський політичний діяч і християнський письменник, виходець із сенатської аристократії, радник остготського короля Теодериха, Флавій Магн Аврелій Кассіодор (487-578). Роль гунів у падінні Імперії на Заході він розглядає у трьох опусах – «Хроніці» [115] (охоплює історичні події від найдавніших часів до 519 р.), «Церковні історії» (у 12 книгах) [116], «Варіях» [117]. Гуно-римську війну досить повно описав уродженець Картагени, грек за походженням, Св. Ісидор (560-636), єпископ Севільський в ряді історичних праць – «Історії готів, вандалів та свевів» [39; 148], «Хроніці» [40; 149] й «Етимології» (у 20 книгах) [150].

Джерела VII-XI ст. гунський мілітарний аспект, правління Аттіли й гуно-римську війну середини V ст. висвітлюють з одного боку більш лаконічно, з іншого – ґрунтуючись на свідченнях письменників попередньої епохи. Першим в ряду авторів VII ст. звертає увагу варварський історик Фредегар. Йому приписується анонімна «Хроніка» [121; 137; 138; 141], яка є збіркою чотирьох інших хронік. Три з них – конспективні перекази хронік Єронима й Ідація, а також з 2 по 6 книги «Історії франків» Св. Григорія Турського, де Фредегар розповідає (іноді з явною гіперболізацією) про війну гунів з Римом; четверта – стисла

оригінальна хроніка, де описуються історичні події 584-642 рр. Згадка про гунську інвазію на Рим фігурує й у порівняно маловідомій «Хроніці» [38; 146] єпископа Жирони, вестгота Іоанна Бікларського (540-621).

Про воєнні походи гунів на Заході згадує в «Церковній історії народу англів» [8; 112] Беда Досточтимий (672-735) – один з найвидатніших англосаксонських вчених ранньосередньовічної Європи. Інтерпретація Бедою ролі та значення «гунського чинника» в історії Західної Римської імперії стала своєрідним еталоном для багатьох західноєвропейських анналістів доби Середньовіччя, зокрема, Відукінда Корвейського (925-980), автора «Діань саксів» [10], і Саксона Граматика (1140-1208), який написав відомі «Діянн данів» [186]. Їх погляд на гуно-римську війну є відображенням оцінок саме Беди Досточтимого. Не менш цінним історичним твором, у котрому збереглися свідчення першоджерел, є його «Хроніка» (друга назва – «Про шість віків») [113]. Опус змальовує події від найдавніших часів до 729 р., і є першою офіційною «всесвітньою» історією, складеною після падіння Західної Римської імперії. В ній Беда, на широкому історичному тлі, образно й конкретизовано розглянув перебіг подій, пов'язаний з гуно-римським протистоянням. На відміну від Орозія, Сальвіана та Св. Ісидора Севільського, котрі ідеалізували варварів як союзників провінційної знаті, Беда, будучи простим ченцем, об'єктивніше підійшов до опису варварських вторгнень та їх наслідків, акцентуючи увагу на страшних реаліях, пов'язаних з гунським пануванням у Європі в середині V ст.

Окремо варто виділити Пасхальну хроніку [65] анонімного автора VII ст. Це джерело створене досвідченим візантійським пасхалістом, який для підтвердження свого Великого Індиктіону склав всесвітню хроніку від Адама до 20-го року правління імператора Іраклія (тобто до 630 р.). Анонім використав попередні хроніки Св. Іполита Римського, Юлія Африкана, Євсевія Памфіла та Іоанна Малали. У розділі «Епітома часів. Розселення народів» він розповідає про появу гунських племен на західноєвропейських теренах у IV ст. та їх подальше поширення на цій території, про захоплення Паннонії, про війни гунів з обома Імперіями; гуни фігурують і у «Повному описі всесвіту та народів» [7] (VI ст.).

Гунське нашествя у Європі й гуно-римська війна як доленосні події природно згадуються у тому чи іншому контексті в багатьох ранньосередньовічних творах, зокрема, в «Римській історії» (у 16 книгах) [63; 168] та «Діяннях Мецьких єпископів» [64] уродженця Фріуля, лангобардського історика Павла Діакона (720-779), в «Бревіарії» [56] Никифора (758-828), патріарха Константинопольського, «Хронографії» [92] й «Літописі від Діоклетіана до царів Михаїла і сина його

Феофілакта» [93] візантійського ченця та літописця Феофана Сповідника (Сигріанського) (760-818), «Витягах» [135] з архієрейської книги церкви Аньєллі у Равенні (середина IX ст.), «Суді» [191] – візантійському енциклопедичному словнику (друга половина X ст.), «Хроніці» [16] Гуго з Флавіні (X ст.), «Хроніці» [81; 188] Сигеберта з Жамблу (XI ст.), в «Мелькських анналах» [52; 104] (друга половина XI – початок XII ст.), «Анналах» (у 18 книгах) [207] Іоанна Зонари (XII ст.) та ін. [120; 155; 157].

Відомості стосовно римської армії пізньоантичної епохи, її структурно-організаційних засад, специфіки бойових підрозділів, тактичних прийомів і мистецтва стратегії містяться у тогочасних воєнних трактатах – «Стислому викладі воєнної справи» (у 4 книгах) [97; 195] римського історика й теоретика Публія Флавія Вегетія Рената (кінець IV – перша чверть V ст.), «Про стратегію» [60] аноніма VI ст., «Стратегіконі Маврикія» [87; 159] (кінець VI – початок VII ст.). Свідчення та згадки про гунське нашествя на Європу й гуно-римську війну зберігаються в ряді латинських Житій V-VI ст. – «Історії Грода Гунського» [41], «Житті Св. Северина з Норіка» [199], складеному 511 р. абатом Евгіппієм (468-533), «Житті Св. Аніана» [201], «Житті Св. Женев'єви» [20], «Житті Св. Лупа» [202] та ін. [198; 200].

Інформація про мілітарну історію та інвазії західних гунів за врядування Аттіли наявна ще у двох корпусах історичних джерел – сирійському і вірменському. До складу сирійських пам'яток входять наступні: антигунські мімри [1] Абсанью Едеського (V ст.) й поетичні твори [45] Кириллони (V ст.); історичні екзерпти антиохійця Несторія (381-451) [55], архієпископа Константинопольського, та Захарія (465-536) [26], єпископа Мітіленського; «Хроніка» [34] Іешу Стилита (VI ст.) і «Едеська хроніка» [98] (середина VI ст.). Серед вірменських ранньосередньовічних істориків та письменників зовнішньополітичну боротьбу західної Імперії з варварським світом у середині V ст., війни Аттіли на Заході та його дипломатію у Персії, Прикаспії й на Кавказі висвітлювали Фавстос Бузанд (кінець IV-V ст.) в «Історії Вірменії» [90], його продовжувач Лазар Парпеци (441-510) в «Історії Вірменії» [48], Еліше Вардапет (кінець V – перша половина VI ст.) в «Історії» [24] й «Війні вірменській» [23], католикос Ованес Драсханакертци (845-929) в «Історії Вірменії» [61], низка інших авторів [46; 53; 54; 89].

Останній пласт писемних джерел, де є повідомлення про кампанії Батога Божого проти рах Романа, складається з героїчних германських епосів, зокрема, «Пісні про Нібелунгів» [66], скандинавських пам'яток – «Старшої Едди» [88] і «Саги про Вольсунгів» [78], взірців давньоанглійської поезії [11], деяких історико-літературних творів, наприклад – поеми «Шахнаме» («Книга царів») [96] перського вченого й

поета Фірдоусі (935-1020). Доречно підкреслити, що західноєвропейські середньовічні епоси, легенди, усні перекази та передання Аттілу і гунів традиційно змальовують напівмістичними фарбами, приписуючи останнім надзвичайні подвиги, криваву славу й несамовиту хоробрість у битвах.

В межах узагальнення необхідно констатувати: всі існуючі на сьогоднішній день писемні джерела й археологічні пам'ятки не дають можливості вченим до кінця розібратися в суперечливій «гунській проблемі», яка зводиться до кількох принципових питань – етногенез західних гунів, звідки вони з'явилися на європейському континенті, кінцева мета зовнішньої політики Аттіли, якою була гунська «імперія» в організаційній основі, де розташовувалась столиця і де поховано Аттілу, зрештою, з якими племенами вони асимілювались, починаючи з VI ст. Однак, ті самі писемні джерела містять унікальну інформацію щодо воєнної історії гунського союзу племен, дипломатії Аттіли, його рис характеру, якостей як полководця та державного діяча, зовнішньої й внутрішньої політики Батога Божого, подій, пов'язаних із нашествиям гунів на Західну Європу і війною з Равеннським двором.

Джерела та література: 1. Абсанью Эдесский. Мимры о гунском разорении / Пер. А.В. Пайковой // Пайкова А.В. Легенды и сказания о памятниках сирийской агиографии // Палестинский сборник, 1990. – Вып. 30 (93). – С. 63-64; 2. Аврелий Виктор. О цезарях. Извлечения о жизни и нравах римских императоров // Аврелий Виктор. О цезарях. Извлечения о жизни и нравах римских императоров. Происхождение римского народа. О знаменитых людях. / Пер. с лат. В.С. Соколова // Римские историки IV века. – М.: РОССПЭН, 1997. – С. 77-156; 3. Авсоний. Стихотворения / Ст. и прим. М.Л. Гаспарова; отв. ред. С.С. Аверинцев. – М.: Наука, 1993. – 368 с.; 4. Агатангелос Армянский. История Св. Григория и обращения Армении в христианство / Пер. с древнеарм. К.С. Тер-Давтяна и С.С. Аревшатяна. – Ереван: Наири, 2004. – 336 с.; 5. Агафий Миринейский. О царствовании Юстиниана / Пер. М.В. Левченко. – М.: Арктос – Вика-Пресс, 1996. – 256 с.; 6. Аммиан Марцеллин. Римская история / Пер. Ю. Кулаковского и А. Сонни; науч. ред. Л.Ю. Лукомский. – СПб.: Алетейя, 1994. – 558 с.; 7. Анонимный географический трактат «Полное описание Вселенной и народов» / Пер. С.В. Поляковой, И.В. Феленковской // Византийский временник, 1956. – Т. VIII. – С. 277-305; 8. Беда Достопочтенный. Церковная история народа англвов / Пер. В.В. Эрлихмана. – СПб.: Алетейя, 2001. – 363 с.; 9. Василий Великий, Св. Письма. – М.: Московское подворье Свято-Троицкой Сергиевой Лавры, 2007. – 559 с.; 10. Видукинд Корвейский. Деяния саксов / Вст. ст., пер. и коммент. Г.Э. Санчука. – М.: Наука, 1975. – 218 с.; 11. Видсида // Древнеанглийская поэзия / Пер. В.Г. Тихомирова, ред. О.А. Смирницкой. – М.: Наука, 1982. – С. 14-22; 12. Галльская хроника 452 года // Козлов А.С. О тенденциозности «Галльской хроники 452 года» // Античная древность и средние века, 2004. – Вып. 35. – С. 54-

80; **13.** Галльская хроника 511 года // Козлов А.С. Тенденциозность «Галльской хроники 511 года» // Античная древность и средние века, 2006. – Вып. 37. – С. 59-103; **14.** Геродиан. История императорской власти после Марка Аврелия в VIII книгах / Коммент. М.Ф. Высокого; отв. ред. Л.П. Маринович. – М.: РОССПЭН, 1996. – 272 с.; **15.** Григорий Турский, Св. История франков в X книгах / Пер. и ред. В.Д. Савуковой. – М.: Наука, 1987. – 462 с.; **16.** Гуго из Флавиньи. Хроника / Пер. И. Дьяконова // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.vostlit.info/Texts/rus17/Hugo_Flaviniacensis/frameset2.htm; **17.** Дионисий Перизетт. Описание Ойкумены / Пер. Е.В. Илюшечкина // Вестник древней истории, 2005. – № 4. – С. 214-231; **18.** Дионисий Перизетт. Описание Ойкумены / Пер. Е.В. Илюшечкина // Вестник древней истории, 2006. – № 1. – С. 234-245; **19.** Дионисий Перизетт. Описание Ойкумены / Пер. Е.В. Илюшечкина // ВДИ. – 2006. – № 2. – С. 234-251; **20.** Евагрий Схоластик. Церковная история в VI книгах / Пер., коммент. и прилож. И.В. Кривушина. – СПб.: Изд-во Олега Абышко, 2006. – 672 с.; **21.** Евнапий Сардиец. Продолжение истории Дексипповой // Византийские историки Дексипп, Евнапий, Олимпиодор, Малх, Пётр Патриций, Менандр, Кандид, Ноннос и Феофан Византиец. – Рязань: Александрия, 2003. – С. 75-143; **22.** Евтропий. Бревиарий от основания города / Пер. Д.В. Кареева и Л.А. Самуткиной; отв. ред. И.В. Кривушин. – СПб.: Алетейя, 2001. – 305 с.; **23.** Елишэ (Елише Вардапет). О Вардане и войне армянской / Пер. с древнеармян. И.А. Орбели; подгот. к изд., предисл. и примеч. К.Н. Юзбашяна. – Ереван: АН Армян.ССР, 1971. – 192 с.; **24.** Егише Вардапет. История. Борьба Христианства с учением Зороастровым в пятом столетии, в Армении / Пер. П. Шаншиева. – Тифлис: В тип-ии канцелярии наместника кавказского, 1853. – 344 с.; **25.** Захария Ритор. Хроника Захария Ритора / Пер. Н.В. Пигулевской // Пигулевская Н.В. Сирийская средневековая историография. Исследования и переводы. – СПб.: Дмитрий Буланин, 2011. – С. 570-597; **26.** Захарий Митиленский. Из Сирийской хроники / Пер. Н.В. Пигулевской // ВДИ. – 1939. – № 1. – С. 114-115; **27.** Зосим. Новая история в VI книгах. Книга IV // Исторический альманах, 2015 (Ученые записки историко-филологического факультета НИУ «БелГУ»). Вып. 7). – Белгород: Белгородский гос. ун-ет, 2015. – С. 63-108; **28.** Зосим. Новая история в VI книгах. Книга V // Проблемы историографии всеобщей истории. Материалы междунар. науч. семинара, Белгород, 16 окт. 2000 г. / Отв. ред. Н.Н. Болгов. – Белгород: Белгородский гос. ун-ет, 2000. – С. 86-115; **29.** Иероним Стридонский, блаж. Две книги против Иовиниана // Творения блаженного Иеронима Стридонского: В 17-ти ч. – К.: Тип-ия Е.Т. Керер, 1880. – Ч. IV. (Кн. 6). – С. 122-292; **30.** Иероним Стридонский, блаж. Книга против Иоанна Иерусалимского, к Паммахию // Творения блаженного Иеронима Стридонского: В 17-ти ч. – К.: Тип-ия Е.Т. Керер, 1880. – Ч. IV. (Кн. 6). – С. 310-365; **31.** Иероним Стридонский, блаж. Изложение Хроники Евсевия Памфила // Творения блаженного Иеронима Стридонского: В 17-ти ч. – К.: Тип-ия Г.Т. Корчак-Новицкого, 1879. – Ч. V. (Кн. 8). – С. 345-394; **32.** Иероним Стридонский, блаж. Хроника блаженного Иеронима // Творения блаженного Иеронима Стридонского: В 17-ти ч. – К.: Тип-ия Г.Т. Корчак-Новицкого, 1879. – Ч. V. (Кн. 8). – С. 395-408; **33.** Иероним Стридонский, блаж.

Письма // Творения блаженного Иеронима Стридонского: В 17-ти ч. – К.: Тип-ия Г.Т. Корчак-Новицкого, 1880. – Ч. III (Кн. 5). – 410 с.; **34.** Иешу Стилит. Хроника Иешу Стилита / Пер. Н.В. Пигулевской // Пигулевская Н.В. Сирийская средневековая историография. Исследования и переводы. – СПб.: Дмитрий Буланин, 2011. – С. 598-650; **35.** Иордан. О происхождении и деяниях гетов («Getica») / Вступ. ст., пер., коммент. Е.Ч. Скржинской. – СПб.: Алетейя, 2013. – 512 с.; **36.** Иоанн Малала. Хронография. Книги XIII-XVIII: римские и византийские императоры от Константина Великого до Юстиниана I / Пер. Н.Н. Болгова / Отв. ред. Н.Н. Болгов; сост. Н.Н. Болгов, А.М. Болгова, А.В. Кобзева, К.О. Попков // Мир поздней античности. Документы и материалы. – Белгород: Белгородский гос. ун-ет, 2014. – Вып. 2. – 200 с.; **37.** Иоанн Мосх. Луг духовный: Достопамятные сказания о подвижничестве святых и блаженных отцов / Пер. прот. М. Хитрова. – М.: Сибирская Благовонница, 2013. – 528 с.; **38.** Иоанн Бикларский. Хроника / Пер. И.В. Дьяконова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.vostlit.info/Texts/rus12/Ioann_Biklar/text.phtml?id=168; **39.** Исидор Севильский, Св. История готов, вандалов и свевов / Пер. Ю.Б. Циркина // Античные и средневековые источники по истории Испании. – СПб.: СПбГУ, 2006. – С. 114-130; **40.** Исидор Севильский, Св. Всеобщая хроника / Пер. Я. Лапатки [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.vostlit.info/Texts/rus/Isidor_S/text4.phtml?id=10359; **41.** История Грода Гуннского, Боспорского мученика / Пер. Н.Н. Болгова // Православные древности Таврики. – К.: Стилос, 2002. – С. 179-181; **42.** Клавдий Клавдиан. Против Руфина // Клавдий Клавдиан. Полное собрание латинских сочинений / Пер., вступ. ст., коммент. и указ. Р.Л. Шмаракова. – СПб.: СПбГУ, 2008. – С. 409-440; **43.** Клавдий Клавдиан. Против Евтропия // Клавдий Клавдиан. Полное собрание латинских сочинений / Пер., вступ. ст., коммент. и указ. Р. Л. Шмаракова. – СПб.: СПбГУ, 2008. – С. 544-576; **44.** Клавдий Птолемей. Руководство по географии (отрывки) / Пер. С.К. Апта и В.В. Латышева // Античная география. – М.: Географиздат, 1953. – С. 286-323; **45.** Кириллона. Стихи о нашествии гуннов / Пер. А.В. Пайковой // Пайкова А.В. Легенды и сказания о памятниках сирийской агиографии // Палестинский сборник, 1990. – Вып. 30 (93). – С. 67-68; **46.** Корюн (Кориун). Житие Маштоца / Пер. с древнеармян. Ш.В. Смбатяна и К.А. Мелик-Огаджаняна. – Ереван: Министерство культуры Армян.ССР, 1962. – 164 с.; **47.** Лактанций Фирмиан Луций Цецилий. О смертях преследователей / Пер., вступ. ст., коммент. В.М. Тюленева. – СПб.: Алетейя, 1998. – 279 с.; **48.** Лазарь Парпеци. История Армении и Послание к Вагану Мамиконяну / Под. ред. Г. Тер-Мкртчяна и Ст. Малхасянцаю – Тифлис: В тип-ии канцелярии наместника кавказского, 1907. – 253 с.; **49.** Маркиан из Гераклеи Понтийской. Объезд Внешнего моря // Латышев В.В. Известия древних писателей о Скифии и Кавказе // Вестник древней истории, 1948. – № 3. – С. 278-280; **50.** Марцеллин Комит. Хроника / Пер., ред. Н.Н. Болгова. – Белгород: Белгородский гос. ун-ет, 2010. – 229 с.; **51.** Менандр Византиец. История / Пер. Г.С. Дестуниса // Византийские историки: Дексипп, Эвнапий, Олимпиодор, Малх, Петр Магистр, Менандр, Кандид Исавр, Ноннос и Феофан Византиец. – Рязань: Александрия, 2003. – С. 229-335; **52.** Мелькские анналы / Пер. И.В. Дьяконова // [Электронный

ресурс]. – Режим доступу: http://www.vostlit.info/Texts/rus17/Ann_Mellicenses/frametext.htm; **53.** Мовсес Каланкатуаци. История агван Моисея Каганкатваци, писателя X в. / Пер. К. Патканьяна. – СПб.: Императорская Академия наук, 1861. – XXXIV+376 с.; **54.** Мовсес Каланкатуаци. История страны Алуанк / Пер. Ш.В. Смбацяна. – Ереван: Матенадаран, 1984. – 315 с.; **55.** Несторий. Книга Гераклида Дамасского (избранное) / Пер. с сир. и прим. Н.Н. Селезнёва // Волшебная гора: Традиция, религия, культура, 2006. – № XII. – С. 66-82; **56.** Никифор, патриарх. Бревиарий / Пер. И.С. Чичурова // Чичуров И.С. Византийские исторические сочинения: «Хронография» Феофана, «Бревиарий» Никифора. – М.: Наука, 1980. – С. 145-184; **57.** Николай Дамасский. История. Кн. 1 и 2; Фр. 10-77 / Пер. Е.Б. Веселаго, А.Ч. Козаржевского, С.А. Ошерова, Е.В. Федоровой // ВДИ. – 1960. – № 3. – С. 248-276; **58.** Николай Дамасский. История. Кн. 7; Фр. 78-111 / Пер. Е.Б. Веселаго, А.Ч. Козаржевского, С.А. Ошерова, Е.В. Федоровой // Вестник древней истории. – 1960. – № 4 – С. 209-218; **59.** Олимпиодор Фиванский. История в XXII книгах / Пер., вступ. ст., коммент. и указ. Е.Ч. Скржинской; под ред. П.В. Шувалова. – СПб.: Алетей, 1999. – 234 с.; **60.** О стратегии. Византийский военный трактат VI века / Изд. подг. В.В. Кучма. – СПб: Алетей, 2007. – 160 с.; **61.** Ованес Драсханакертци. История Армении / Пер. с древнеармян. М.О. Дарбинян-Меликян. – М.: Союз армян России, 2011. – 448 с.; **62.** Павел Орозий. История против язычников в VII книгах / Пер., вступ. ст., коммент. и прим. В.М. Тюленева. – СПб.: Изд-во Олега Абышко, 2004. – 544 с.; **63.** Павел Диакон. Римская история / Пер. Ю.Б. Циркина // [Электронный ресурс]. – Режим доступу: http://www.vostlit.info/Texts/rus/Diakon_P_IV/text1.phtml?id=12375; **64.** Павел Диакон. Деяния Мецких епископов / Пер. А.И. Сидорова // Сидоров А.И. Отзвук настоящего: Историческая мысль в эпоху Каролингского возрождения. – СПб.: Гуманитарная Академия, 2006. – С. 283-303; **65.** Пасхальная хроника / Пер., вступ. ст., коммент. Л.А. Самуткиной. – СПб.: Алетей, 2004. – 216 с.; **66.** Песнь о Нибелунгах / Изд. подгот. В.Г. Адмони, В.М. Жирмунский, Ю.Б. Корнеев, Н.А. Сигал. – СПб.: Наука, 2004. – 343 с.; **67.** Приск Панийский. Сказания Приска Панийского / Пер. Г.С. Дестуниса // Феофан Византиец. Летопись от Диоклетиана до царей Михаила и сына его Феофилакта. Приск Панийский. Сказания Приска Панийского. – Рязань: Александрия, 2005. – С. 453-534; **68.** Прокопий Кесарийский. Война с персами / Пер. А.А. Чекаловой // Прокопий Кесарийский. Война с персами. Война с вандалами. Тайная история. – М.: Наука, 1993. – С. 7-175; **69.** Прокопий Кесарийский. Война с вандалами / Пер. А.А. Чекаловой // Прокопий Кесарийский. Война с персами. Война с вандалами. Тайная история. – М.: Наука, 1993. – С. 176-315; **70.** Прокопий Кесарийский. Тайная история / Пер. А.А. Чекаловой // Прокопий Кесарийский. Война с персами. Война с вандалами. Тайная история. – М.: Наука, 1993. – С. 316-418; **71.** Прокопий Кесарийский. Война с готами / Пер. С.П. Кондраева // Прокопий Кесарийский. Война с готами: В 2-х ч. – М.: Арктос – Вика-Пресс, 1996. – Ч. 1. (Кн. V-VII). – 336 с.; **72.** Прокопий Кесарийский. Война с готами / Пер. С.П. Кондраева // Прокопий Кесарийский. Война с готами: В 2-х ч. – М.: Арктос – Вика-Пресс, 1996. – Ч. 2. (Кн. VIII). – С. 5-137; **73.** Прокопий

Кесарийский. О постройках / Пер. С.П. Кондраева // Прокопий Кесарийский. Война с готами: В 2-х ч. – М.: Арктос – Вика-Пресс, 1996. – Ч. 2. – С. 138-288; **74.** Проспер Аквитанский. Хроника / Пер. Д. Суровенкова // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.vostlit.info/Texts/rus17/Prosper_Aqvit/text1.phtml?id=6887; **75.** Присциан. Панегирик Анастасию / Прозаич. пер. Н.Н. Болгова // Классическая и византийская традиция, 2014. – Белгород: Белгородский гос. ун-ет, 2014. – С. 279-286; **76.** Пруденций. Против Симмаха // Пруденций. Сочинения / Пер. с лат. Р.Л. Шмаракова. – М.: Водолей, 2012. – С. 114-115; **77.** Псевдо-Дионисий Ареопagit. Корпус «Aegeoragiticum». – М.: Греко-Латинский Кабинет, 2004. – 234 с.; **78.** Сага о Вельсунгах / Пер. Б. Ярхо // Мировое древо Иггдрасиль. – М.: Эксмо, 2002. – С. 269-411; **79.** Сальвиан. Рассуждения современника-очевидца о причинах падения Западной Римской империи (около 450 г.) // История Средних веков (хрестоматия) / Сост. М.М. Стасюлевич: В 3-х кн. – М.: Полигон, 2001. – Кн. 1. От падения Западной Римской империи до Карла Великого (476-768 гг.). – С. 68-75; **80.** Сократ Схоластик. Церковная история в VII книгах / Пер., ст. и коммент. И.В. Кривушина; отв. ред. М.А. Тимофеев. – М.: РОССПЭН, 1996. – 368 с.; **81.** Сигеберт из Жамблу. Хроника / Пер. И.В. Дьяконова // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.vostlit.info/Texts/rus16/Sigibert_Gemblasensis/text1.phtml?id=4084; **82.** Синесий. Письма / Пер. М.Е. Грабарь-Пассек // Памятники позднего античного ораторского и эпистолярного искусства / Отв. ред. М.Е. Грабарь-Пассек. – М.: Наука, 1964. – С. 171-177; **83.** Синезий Киренский. О царстве / Пер. М. В. Левченко // Византийский временник, 1953. – Т. VI. – С. 327-357; **84.** Сидоний Аполлинарий. Письма / Пер. Н.Н. Трухиной. // История Древнего Рима. Тексты и документы: В 2-х ч. – М.: Высшая школа, 2004. – Ч. 1. Общество. Государство. Религия / Под ред. В.И. Кузищина. – С. 393-400; **85.** Собор Халкидонский, Вселенский Четвёртый (Часть первая) // Деяния Вселенских Соборов: В 4-х т. – СПб.: Воскресение, 1996. – Т. II. – 304 с.; **86.** Собор Халкидонский, Вселенский Четвёртый (Часть вторая) // Деяния Вселенских Соборов: В 4-х т. – СПб.: Воскресение, 1996. – Т. III. – С.5-283; **87.** Стратегикон Маврикия / Изд. подг. В.В. Кучма. – СПб.: Алетей, 2004. – 248 с.; **88.** Старшая Эдда. Древнеисландские песни о богах и героях / Пер. А.И. Корсуна / Ред., вступ. ст. и коммент. М.И. Стеблин-Каменского. – СПб.: Наука, 2006. – 259; **89.** Степанос Таронский (Таронечи). Всеобщая история Степаноса Таронского, Асохика по прозванию, писателя XI столетия / Пер. с армян. Н. Эммина. – М.: В тип-ии Лазаревского института восточных языков, 1864. – XVIII+333 с.; **90.** Фавстос Бузанд. История Армении / Пер. с древнеармян. и коммент. М.А. Геворгяна; под ред. С.Т. Еремяна; вступ. ст. Л.С. Хачикяна. – Ереван: АН Армян.ССР, 1953. – 236 с.; **91.** Феодорит, епископ Кирский. Церковная история в V книгах / Пер. и примеч. М.А. Тимофеева. – М.: РОССПЭН, Колокол, 1993. – 239 с.; **92.** Феофан Исповедник. Хронография / Пер. И.С. Чучурова // Чичуров И.С. Византийские исторические сочинения: «Хронография» Феофана, «Бревиарий» Никифора. – М.: Наука, 1980. – С. 17-144; **93.** Феофан Византиец. Летопись от Диоклетиана до царей Михаила и сына его Феофилакта / Пер. В.И. Оболенского и Ф.А. Терновского, с предисл. О.М. Водянского // Феофан

Византиец. Летопись от Диоклетиана до царей Михаила и сына его Феофилакта. Приск Панийский. Сказания Приска Панийского. – Рязань: Александрия, 2005. – С. 11-434; **94.** Фемистий. Речь XXVII. О том, что следует ценить не города, а людей / Пер. М.Е. Грабарь-Пассек // Памятники позднего античного ораторского и эпистолярного искусства / Отв. ред. М.Е. Грабарь-Пассек. – М.: Наука, 1964. – С. 83-86; **95.** Филосторгий Каппадокийский. Сокращение «Церковной истории в XII книгах» / Пер. В.А. Дорофеевой, коммент. М.Ф. Высокого, М.А. Тимофеева // Церковные историки IV-V веков. – М.: РОССПЭН, 2007. – С. 189-264; **96.** Фирдоуси. Шахнаме / Пер. Ц.Б. Бану-Лахути, В.Г. Берзнева: В 6-ти т. – М.: Наука, 1989. – Т. VI. От начала царствования Йездгерда, сына Бахрама Гура, до конца книги. – 655 с.; **97.** Флавий Вегеций Ренат (Фридригер). Краткое изложение военного дела в IV книгах / Пер. С. П. Кондратьева // Греческие полиоркетики. – СПб.: Алетейя, 1996. – С. 153-306; **98.** Эдесская хроника / Пер. Н.В. Пигулевской // Пигулевская Н.В. Сирийская средневековая историография. Исследования и переводы. – СПб.: Дмитрий Буланин, 2011. – С. 492-500; **99.** Эрмий Созомен. Церковная история Эрмия Созомена Саламинского в IX книгах / Пер. Н.В. Преображенского, А.С. Саулова. – СПб.: Тип-ия А. Фишера, 1851. – 636 с.; **100.** Agathiae Myrinaei. Historiarum libri quinque / Recensuit L. Dindorf // Historici graeci minores: In 2 v. – Lipsiae: In aedibus B.G. Teubneri, 1871. – Vol. II. – P. 132-392; **101.** Ambrosius Mediolanensis. De excidio urbis Hierosolymitanae libri quinque // Migne J.-P. Patrologiae cursus completus. SL. Corpus histories: In 221 t. – P.: Pres la Barriere D'Enfer, 1845. – T. XV. – Col. 1961-2204; **102.** Ambrosius Mediolanensis. Epistolae // Migne J.-P. Patrologiae cursus completus. SL. Corpus histories: In 221 t. – P.: Pres la Barriere D'Enfer, 1845. – T. XVII. – Ps. 2. – Col. 733-1170; **103.** Ammianus Marcellinus. Res gestae / Recensuit V. Gardthausen. – Lipsiae: In aedibus B.G. Teubneri, 1879. – XLIII+536 p.; **104.** Annales Mellicenses / Ed. D. Ludowicus C.B. // Monumenta Germaniae historica. 500-1500 A.D. Scriptores in Folio: In 39 t. – Berolini: APVD; Weidmannos, 1851. – T. IX. Chronica et annales aevi Salici. – P. 480-501; **105.** Anonymi Cosmographia / Ed. Al. Riese // Geographi latini minores. – Heilbron: Henningeros fraters, 1878. – XXXVII+141 p.; **106.** Anonymi auctoris. De rebus bellicis / Recensuit R.I. Ireland. – Leipzig: B.G. Teubner, 1984. – XXI+302 p.; **107.** Asterii Amaseae episcopi. Homiliae // Migne J.-P. Cursus completus patrologiae. SG. Corpus histories: In 161 t. – P.: Excudebatur et venit apud J.-P. Migne editorem, 1863. – Vol. XL. – Col. 935-942; **108.** Aurelius Clemens Prudentius. Contra orationem Symmachi / With an Engl. transl. by H.J. Tompson, G.Downey // Aurelius Clemens Prudentius. Carmina: In 2 v. – Cambr. (Mass.): Harvard Univ. Press; L.: W. Heinemann, 1949. – Vol. I. – P. 344-401; **109.** Aurelius Victor. Historiae abbreviatae (Epitome de Caesaribus). – Lipsiae: In aedibus Caroli Tauchnitti, 1961. – XXVII+223p; **110.** Ausonius Decimus Magnus. Epistolae // Monumenta Germaniae historica. 500-1500 A.D. Auctores Antiquissimi: In 15 t. – Berolini: APVD; Weidmannos, 1883. – T.V. – Ps 2. – P. 137-193; **111.** Ausonius Decimus Magnus. Epigramata // Monumenta Germaniae historica. 500-1500 A.D. Auctores Antiquissimi: In 15 t. – Berolini: APVD; Weidmannos, 1883. – T.V. – Ps 2. – P. 194-226; **112.** Bedae Venerabilis. Historia ecclesiastica gentis Anglorum // Migne J.-P. Patrologiae cursus completus. SL. Corpus histories: In 221 t. –

P.: Excudebatur et venit apud J.-P. Migne editorem, 1861. – T. XCV. – Col. 23-288; **113**. Beda Venerabilis. Chronicon (De sex mundi aetatibus) // Migne J.-P. Patrologiae cursus completus. SL. Corpus histoires: In 221 t. – P.: Excudebatur et venit apud J.-P. Migne editorem, 1867. – Vol. 90. – Col. 522-578; **114**. C. Plinii Secundi Naturalis historia libri XXXVII / Ed. C. Mayhoff: In 6 t. – Lipsiae: In aedibus B.G. Teubneri, 1892. – T. I. – LXXXIV+487 p.; **115**. Cassiodori Senatoris Chronica ed a. 519 / Recensuit Th. Mommsen // Monumenta Germaniae historica. 500-1500 A.D. Auctores Antiquissimi: In 15 t. – Berolini: APVD; Weidmannos, 1894. – T. XI: Chronica minora. Saec. IV. V, VI, VII. – Vol. II. – P. 109-161; **116**. Cassiodorus. Historia ecclesiastica tripartite lib. XII // Migne J.-P. Patrologiae cursus completus. SL. Corpus histoires: In 221 t. – P.: Excudebatur et venit apud J.-P. Migne editorem, 1865. – T. LXIX. – Col. 879-1212; **117**. Cassiodori Senatoris Variarum / Recensuit Th. Mommsen // Monumenta Germaniae historica. 500-1500 A.D. Auctores Antiquissimi: In 15 t. – Berolini: APVD; Weidmannos, 1894. – T. XII. – P. 3-597; **118**. Chronica Gallica a. 452 et 511 / Recensuit Th. Mommsen // Monumenta Germaniae historica. 500-1500 A.D. Auctores Antiquissimi: In 15 t. – Berolini: APVD; Weidmannos, 1892. – T. IX: Chronica minora. Saec. IV. V, VI, VII. – Vol. I. – P. 615-666; **119**. Chronica Alexandrina // Monumenta Germaniae historica. 500-1500 A.D. Auctores Antiquissimi: In 15 t. – Berolini: APVD; Weidmannos, 1892. – T. IX: Chronica minora. Saec. IV. V, VI, VII. – Vol. I. – P. 78-140; **120**. Chronicon Hugonis monachi Viridunensis et Divionensis, abbatis Flaviniacensis / Ed. D. Ludowicus C.B. // Monumenta Germaniae historica. 500-1500 A.D. Scriptores in Folio: In 39 t. – Berolini: APVD; Weidmannos, 1848. – T. VIII. Chronica et annales aevi Salici. – P. 208-503; **121**. Chronicorum qua dicuntur Fredegarii scholastici libri IV // Migne J.-P. Patrologiae cursus completus. SL. Corpus histoires: In 221 t. – P.: Excudebatur et venit apud J.-P. Migne editorem, 1863. – Vol. LXXI. – Col. 573-704; **122**. Claudius Claudianus panegyricus dictus Probino et Olybrio consulibus // Claudius Claudianus. Carmina // Monumenta Germaniae Historica. 500-1500 A.D. Auctores Antiquissimi: In 15 t. – Berolini: APVD; Weidmannos, 1892. – T. X. – P. 1-14; **123**. Consularia Constantinopolitana / Recensuit Th. Mommsen // Monumenta Germaniae Historica. 500-1500 A.D. Auctores Antiquissimi: In 15 t. – Berolini: APVD; Weidmannos, 1892. – T. IX: Chronica minora. Saec. IV. V, VI, VII. – Vol. I. – P. 197-247; **124**. Consularia Italica. VII. Excerpta ex Agnelli libro pontificali ecclesiae Ravennatis / Recensuit Th. Mommsen // Monumenta Germaniae historica. 500-1500 A.D. Auctores Antiquissimi: In 15 t. – Berolini: APVD; Weidmannos, 1892. – T. IX: Chronica minora. Saec. IV. V, VI, VII. – Vol. I. – P. 301-336; **125**. Dionysius Periegesis Orbis descriptio / Ed. K. Müller // Geographi graeci minores: In 2 v. – P.: Editore Ambrosio Firmin Didot, 1861. – Vol. II. – LVII+665 p.; **126**. Eunapius Sardianus Fragmenta / Ed. C. Müller // Fragmentae Historicorum graecorum: In 5 v. – P.: Editore Ambrosio Firmin Didot, 1868. – Vol. IV. – P. 7-56; **127**. Eucherius Lugdunensis. Epistola ad Salvium episcopum / Ed. C. Wotke // Corpus scriptorum ecclesiasticorum latinorum: In 101 v. – Berlin: De Gruyter, 1894. – Vol. XXXI. – P. 167-195; **128**. Eusebii Hieronymi Adversus Iovinianum libri duo // Migne J.-P. Patrologiae cursus completus. SL. Corpus histoires: In 221 t. – P.: Excudebatur et venit apud J.-P. Migne editorem, 1883. – T. XXIII. – Col. 221-352; **129**. Eusebii Hieronymi Epistolae // Migne J.-P.

Patrologiae cursus completus. SL. Corpus histoires: In 221 t. – P.: Prope portam Lutetie Parisiorum vulgo D’Enfer nominatam, 1845. – T. XXII. – Col. 285-1182; **130.** Eusebii Hieronymi Liber hebraicarum quaestionum in Genesim // Migne J.-P. Patrologiae cursus completus. SL. Corpus histoires: In 221 t. – P.: Pres la Barriere D’Enfer, 1845. – T. XXIII. – Ps. 3. – Col. 935-1008; **131.** Eusebii Hieronymi Translatio Chronicorum Eusebii Pamphili // Migne J.-P. Patrologiae cursus completus. SL. Corpus histoires: In 221 t. – P.: Excudebatur et venit apud J.-P. Migne editorem, 1866. – T. XXVII. – Col. 9-508; **132.** Eusebius Pamphili Caesariensis episcopus. Chronicorum libri duo // Migne J.-P. Cursus completus patrologiae. SG. Corpus histoires: In 161 t. – P.: Excudebatur et venit apud J.-P. Migne editorem, 1857. – T. XIX. – Col. 99-598; **133.** Eutropius. Breviarium ab Urbe Condita, cum versionibus graecis, et Pauli Landolfique additamentis / Recensuit et adnotavit H. Droysen // Monumenta Germaniae historica. 500-1500 A.D. Auctores Antiquissimi: In 15 t. – Berolini: APVD; Weidmannos, 1879. – T. II. – LXXII+430 p.; **134.** Evagrius Scholasticus. Historia ecclesiastica // Migne J.-P. Cursus completus patrologiae. SG. Corpus histoires: In 161 t. – P.: Excudebatur et venit apud J.-P. Migne editorem, 1865. – T. LXXXVI. – Ps. 2. – Col. 2415-2912; **135.** Excerpta ex Agnelli libro pontificali ecclesiae Ravennatis / Ed. Th. Mommsen // Monumenta Germaniae historica. 500-1500 A.D. Auctores Antiquissimi: In 15 t. – Berolini: APVD; Weidmannos, 1892. – T. IX: Chronica minora. Saec. IV. V, VI, VII. – Vol. I. – P. 301-336; **136.** Festus. Breviarium Rerum gestarum populi romani / Ed. C. Wagener [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.attalus.org/latin/festus.html>; **137.** Fredegarius Chronicum cum suis continuatoribus // Migne J.-P. Patrologiae cursus completus. SL. Corpus histoires: In 221 t. – P.: Prope portam Lutetie Parisiorum vulgo D’Enfer nominatam, 1849. – T. LXXI. – Col. 605-696; **138.** Fredegarius. Fragmenta de Historia Francorum // Migne J.-P. Patrologiae cursus completus. SL. Corpus histoires: In 221 t. – P.: Prope portam Lutetie Parisiorum vulgo D’Enfer nominatam, 1849. – T. LXXI. – Col. 697-704; **139.** Gregori episcopi Turonensis libri historiarum X / Ed. W. Arndt et Br. Krusch // Monumenta Germaniae historica. 500-1500 A.D. Auctores Antiquissimi, Scriptores rerum Merovingicarum: In 7 t. – Hannoverae: Impensis bibliopolii Hahniani, 1951. – T.I. – Ps. 1. – P. 1-537; **140.** Herodianus. Ab excessu divi Marci libri VIII / Ed. L. Mendelssohn. – Lipsiae: B.G. Teubner, 1883. – XIX+255 p.; **141.** Historia Francorum epitomata per Fredegarium // Migne J.-P. Patrologiae cursus completus. SL. Corpus histoires: In 221 t. – P.: Prope portam Lutetie Parisiorum vulgo D’Enfer nominatam, 1849. – T. LXXI. – Col. 573-604; **142.** Hydatii Lemici Continuatio chronicorum Hieronymianorum ad a. 468 / Recensuit Th. Mommsen // Monumenta Germaniae historica. 500-1500 A.D. Auctores Antiquissimi: In 15 t. – Berolini: APVD; Weidmannos, 1894. – T. XI: Chronica minora. Saec. IV. V, VI, VII. – Vol. II. – P. 1-36; **143.** Ioannes Antiochenus. Fragmenta / Ed. C. Müller // Fragmentae Historicorum graecorum: In 5 v. – P.: Editore Ambrosio Firmin Didot, 1868. – Vol. IV. – P. 535-622; **144.** Ioannes Laurentii Lydi Liber de Mensibus / Ed. R. Wuensch. – Lipsiae: B.G. Teubner, 1898. – XCVI+202 p.; **145.** Ioannes Lydus. De magistratibus populi Romani / Ed. R. Wuensch. – Lipsiae: B.G. Teubner, 1903. – XLVI+188+36 p.; **146.** Iohannis abbatis Biclarenensis Hispani. Chronica an. 567-590 // Monumenta Germaniae historica.

500-1500 A.D. Auctores Antiquissimi: In 15 t. – Berolini: APVD; Weidmannos, 1894. – T. XI: Chronica minora. Saec. IV. V, VI, VII. – Vol. II. – P. 211-220; **147.** Iordanes Romana et Getica / Recensuit Th. Mommsen // Monumenta Germaniae historica. 500-1500 A.D. Auctores Antiquissimi: In 15 t. – Berolini: APVD; Weidmannos, 1882. – T. V. – Ps. 1. – LXXIV+200 p.; **148.** Isidori Iunioris episcopi Hispalensis. Historia Gothorum, Wandalorum, Sveborum / Recensuit Th. Mommsen // Monumenta Germaniae historica. 500-1500 A.D. Auctores Antiquissimi: In 15 t. – Berolini: APVD; Weidmannos, 1894. – T. XI: Chronica minora. Saec. IV. V, VI, VII. – Vol. II. – P. 241-390; **149.** Isidori Iunioris episcopi Hispalensis historia. Chronica maiora a. 615 chronicorum epitome a. 627 / Recensuit Th. Mommsen // Monumenta Germaniae historica. 500-1500 A.D. Auctores Antiquissimi: In 15 t. – Berolini: APVD; Weidmannos, 1894. – T. XI: Chronica minora. Saec. IV. V, VI, VII. – Vol. II. – P. 391-506; **150.** Isidorus Hispalensis. Originum sive etymologiarum lib. XX // Migne J.-P. Patrologiae cursus completus. SL. Corpus histoires: In 221 t. – P.: Editores et J.-P. Migne successores, 1878. – T. LXXXII. – Col. 74-1050; **151.** Joannis Malalae. Chronographia / Recensuit L. Dindorf // Corpus scriptorium historiae byzantinae: In 50 v. – Bonnae: Impensis Ed. Weberi, 1831. – Vol. XXXII. – 551 p.; **152.** Julius Honorius. Cosmographia / Ed. Al. Riese // Geographi latini minores. – Heilbron: Henningeros fratres, 1878. – P. 21-88; **153.** Joannes Moschus. Pratum spirituale // Migne J.-P. Cursus completus patrologiae. SG. Corpus histoires: In 161 t. – P.: Excudebatur et venit apud J.-P. Migne editorem, 1866. – T. LXXXVII. – Ps. 3. – Col. 2951-3146; **154.** Lactantius. De mortibus persecutorum // Lactantius. Opera omnia // Corpus scriptorium ecclesiasticorum latinorum: In 67 v. – Lipsiae: B.G. Teubner, 1893. – Vol. XXVII. – P. 171-238; **155.** Landolfi Sagacis Additamenta ad Pauli Historiam Romanam / Recensuit H. Droysen // Monumenta Germaniae historica. 500-1500 A.D. Auctores Antiquissimi: In 15 t. – Berolini: APVD; Weidmannos, 1879. – T. II: Eutropi Breviarium ab urbe condita cum versionibus Graecis et Pauli Landolfique additamentis. – P. 225-376; **156.** Leonis Magni Sermones et Epistolae // Migne J.-P. Patrologiae cursus completus. SL. Corpus histories: In 221 t. – P.: Pres la Barriere D'Enfer, 1846. – T. LIV. – Col. 581-1254; **157.** Liber pontificalis / Ed. L. Duchesne: In 2 v. – P.: Editore Ambrosio Firmin Didot, 1886. – Vol. I. – P. 238-241; **158.** Magni Felicis Ennodii Opera omnia / Recensuit G. Hartell // Corpus scriptorium ecclesiasticorum latinorum: In 67 v. – Lipsiae: B.G. Teubner, 1882. – Vol. VI. – LXXXX+722 p.; **159.** Mauricii Strategicon / Ed. et introductione instruxit Georgius T. Dennis. Germanice vertit Ernestus Gamillscheg. – Vindobonae: Apud C. Geroldi filium bibliopolam academiae, 1981. – XII+115 p.; **160.** Marcellini V.C. Comitis Chronicon ad a. 518 continuatum ad a. 534 / Recensuit Th. Mommsen // Monumenta Germaniae historica. 500-1500 A.D. Auctores Antiquissimi: In 15 t. – Berolini: APVD; Weidmannos, 1894. – T. XI: Chronica minora. Saec. IV. V, VI, VII. – Vol. II. – P. 37-108; **161.** Marciani Heracleensis. Ex Ponto Periplus maris externi / Ed. K. Müller // Geographi graeci minores: In 2 v. – P.: Editore Ambrosio Firmin Didot, 1855. – Vol. I. – P. 515-562; **162.** Merobaudus Flavius. Carminum Panegirique Relequiae / Recensuit L. Dindorf // Corpus scriptorium historiae byzantinae: In 50 v. – Bonnae: Impensis Ed. Weberi, 1836. – LXVI+18 p.; **163.** Menander Protector. Fragmenta / Ed. C. Müller // Fragmentae Historicorum graecorum: In 5 v. – P.: Editore

Ambrosio Firmin Didot, 1868. – Vol. IV. – P. 200-269; **164.** Nicolaus Damascenus. Fragmenta / Ed. L. Dindorf // *Historici graeci minores*: In 2 v. – Lipsiae: In aedibus B.G. Teubneri, 1870. – Vol. I. – P. 1-153; **165.** Olympiodorus Thebaeus. Fragmenta / Ed. C. Müller // *Fragmentae Historicorum graecorum*: In 5 v. – P.: Editore Ambrosio Firmin Didot, 1868. – Vol. IV. – P. 57-68; **166.** Panegyric II Maxsimiani Augustiani // XII panegyrici latini / Ed. W. Baehrens. – Leipzig: B.G. Teubner, 1911. – P. 24-25; **167.** Pacatus Drepanius. Panegyric to the Emperor Theodosius / Transl. C.E.V. Nixon. – Liverpool: Univ. Press, 1987. – 122 p.; **168.** Pauli Diaconi Historiae Romanae libri XI-XVI / Recensuit H. Droysen // *Monumenta Germaniae historica. 500-1500 A.D. Auctores Antiquissimi*: In 15 t. – Berolini: APVD; Weidmannos, 1879. – T. II. – P. 183-224; **169.** Paulus Orosius *Historiarum adversus paganos libri VII* / Ed. C. Zangemeister // *Corpus scriptorium ecclesiasticorum latinorum*: 67 v. – Lipsiae: B.G. Teubner, 1889. – Vol. V. – XLI+819 p.; **170.** Paulini Nolani Epistolae / Recensuit G. Hartel // *Corpus scriptorium ecclesiasticorum latinorum*: In 67 v. – Lipsiae: G. Freytag, 1894. – Vol. XXIX. – Ps. 1. – XXVII+462 p.; **171.** Philostorgius. *Historia ecclesiastica* // Migne J.-P. *Cursus completus patrologiae. SG. Corpus histiores*: In 161 t. – P.: Prope portam Lutetie Parisiorum vulgo D'Enfer nominatam, 1858. – T. LXV. – Col. 459-638; **172.** Priscianus. *Periegesis* / Ed. K. Müller // *Geographi graeci minores*: In 2 v. – P.: Editore Ambrosio Firmin Didot, 1861. – Vol. II. – P. 190-191; **173.** Priscus Panites. Fragmenta / Ed. C. Müller // *Fragmentae Historicorum graecorum*: In 5 v. – P.: Editore Ambrosio Firmin Didot, 1868. – Vol. IV. – P. 69-110; **174.** Procopius Caesariensis. *De bello Persico* / Recensuit L. Dindorf // *Corpus scriptorium historiae byzantines*: In 50 v. – Bonnae: Impensis Ed. Weberi, 1833. – Vol. I. – Ps. 2. – P. 1-306; **175.** Procopius Caesariensis. *De bello Vandalico* / Recensuit L. Dindorf // *Corpus scriptorium historiae byzantines*: In 50 v. – Bonnae: Impensis Ed. Weberi, 1833. – Vol. I. – Ps. 2. – P. 307-534; **176.** Procopius Caesariensis. *De bello Gothico* / Recensuit L. Dindorf // *Corpus scriptorium historiae byzantines*: In 50 v. – Bonnae: Impensis Ed. Weberi, 1833. – Vol. II. – 643 p.; **177.** Procopius Caesariensis. *Historia arcana* / Ed. J. Haury, G. Wirth // *Procopius Caesariensis. Opera omnia*: In 4 v. – Leipzig: B.G. Teubner, 1964. – Vol. III. – Ps. 2. – P. 1-169; **178.** Procopius Caesariensis. *De aedificiis* / Ed. J. Haury, G. Wirth // *Procopius Caesariensis. Opera omnia*: In 4 v. – Leipzig: B.G. Teubner, 1964. – Vol. III. – Ps. 2. – P. 170-344; **179.** *Prosperi Continuatio Havniensis* / Recensuit Th. Mommsen // *Monumenta Germaniae historica. 500-1500 A.D. Auctores Antiquissimi*: In 15 t. – Berolini: APVD; Weidmannos, 1892. – T. IX: *Chronica minora. Saec. IV. V, VI, VII.* – Vol. I. – P. 298-339; **180.** *Prosperi Tironis Epitoma Chronicon edita primum a. 433, continuata ad a. 455* / Recensuit Th. Mommsen // *Monumenta Germaniae historica. 500-1500 A.D. Auctores Antiquissimi*: In 15 t. – Berolini: APVD; Weidmannos, 1892. – T. IX: *Chronica minora. Saec. IV. V, VI, VII.* – Vol. I. – P. 340-485; **181.** *Prosper Tiron. Additamenta ad Chronica Prosperi* / Recensuit Th. Mommsen // *Monumenta Germaniae historica. 500-1500 A.D. Auctores Antiquissimi*: In 15 t. – Berolini: APVD; Weidmannos, 1892. – T. IX: *Chronica minora. Saec. IV. V, VI, VII.* – Vol. I. – P. 487-497; **182.** Ptolemaeus Claudius. *Geographia* / Ed. K. Müller, C.T. Fischer: In 2 v. – P.: Editore Ambrosio Firmin Didot, 1883. – Vol. I. – XXXVI+424 p.; **183.** *Q. Aurelii Symmachi quae supersunt* / Ed. O. Seeck // *Monumenta Germaniae historica. 500-1500 A.D.*

Auctores Antiquissimi: In 15 t. – Berolini: APVD; Weidmannos, 1883. – Vol. VI. – Ps. 1. – CCXII+355 p.; **184.** Q. Julius Hilarianus. Libellus de mundi Duratione // Migne J.-P. Patrologiae cursus completus. SL. Corpus histories: In 221 t. – P.: Pres la Barriere D’Enfer, 1845. – T. XIII. – Col. 1097-1104; **185.** Salviani presbyteri Massiliensis. De gubernatione Dei libri VIII / Recensuit C. Halm // Monumenta Germaniae historica. 500-1500 A.D. Auctores Antiquissimi: In 15 t. – Berolini: APVD; Weidmannos, 1877. – T. I. – Ps. 1. – P. 1-108; **186.** Saxonis Grammatici Gesta Danorum. – Strassburg: K.J. Trubner, 1886. – LXXXVIII+724 p; **187.** Sidonius Apollinarius Epistolae et carmina // Migne J.-P. Patrologiae cursus completus. SL. Corpus histories: In 221 t. – P.: Excudebatur et venit apud J.-P. Migne editorem, 1862. – T. LVIII. – Col. 435-752; **188.** Sigeberti Gemblacensis chronica cum continuationibus / Ed. D. Ludowicus C.B. // Monumenta Germaniae historica. 500-1500 A.D. Scriptores in Folio: In 39 t. – Berolini: APVD; Weidmannos, 1844. – T. VI. Chronica et annales aevi Salici. – P. 268-374; **189.** Socrates. Historia ecclesiastica // Migne J.-P. Cursus completus patrologiae. SG. Corpus histories: In 161 t. – P.: Excudebatur et venit apud J.-P. Migne editorem, 1864. – T. LXVII. – Col. 29-842; **190.** Sozomenus. Historia ecclesiastica // Migne J.-P. Cursus completus patrologiae. SG. Corpus histories: In 161 t. – P.: Excudebatur et venit apud J.-P. Migne editorem, 1859. – T. LXVII. – Col. 843-1630; **191.** Suidae Lexicon / Ex recognitione I. Bekkeri. – Berolini: Tupis et impensis G. Reimeri, 1854. – IV+1158 p.; **192.** Synesius. Epistolae // Migne J.-P. Cursus completus patrologiae. SG. Corpus histories: In 161 t. – P.: Excudebatur et venit apud J.-P. Migne editorem, 1864. – T. LXVI. – Col. 1322-1561; **193.** Themistii Orationes / Ed. W. Dindorf. – Lipsiae: C. Knobloch, 1832. – XVI+756 p.; **194.** Theodor Lector. Historia ecclesiastica // Migne J.-P. Cursus completus patrologiae. SG. Corpus histories: In 161 t. – P.: Excudebatur et venit apud J.-P. Migne editorem, 1860. – T. LXXXVI. – Ps.1. – Col. 165-230; **195.** Vegetius Flavius Renatus. Epitoma rei militaris / Recensuit C. Lang. – Lipsiae: In aedibus B.G. Teubneri, 1885. – XLIX+255 p.; **196.** Victoris Tonnonensis episcopi Chronica a. 444-567 / Recensuit Th. Mommsen // Monumenta Germaniae historica. 500-1500 A.D. Auctores Antiquissimi: In 15 t. – Berolini: APVD; Weidmannos, 1894. – T. XI: Chronica minora. Saec. IV, V, VI, VII. – Vol. II. – P. 163-224; **197.** Victor Sextus Aurelius. Liber de Caesaribus / Recensuit F. Pichlmayr. – Monachii: Curavit F. Straur, 1892. – VIII+59 p.; **198.** Vita Germani auctore Venantio Fortunato // Monumenta Germaniae historica. 500-1500 A.D. Auctores Antiquissimi, Scriptores rerum Merovingicarum: In 7 t. – Hannoverae: Impensis bibliopolii Hahniani, 1920. – T. VII. – P. 372-418; **199.** Vita sancti Severini Noricorum apostolic, cum Epistola Eugypii Paschasium Diaconum // Migne J.-P. Patrologiae cursus completus. SL. Corpus histories: In 221 t. – P.: Excudebatur et venit apud J.-P. Migne editorem, 1863. – T. LXII. – Col. 1167-1200; **200.** Vita Servatii vel potius Aravatii episcopi Tungrensis // Monumenta Germaniae historica. 500-1500 A.D. Auctores Antiquissimi, Scriptores rerum Merovingicarum: In 7 t. – Hannoverae: Impensis bibliopolii Hahniani, 1896. – T. II. – P. 83-91; **201.** Vita Aniani, episcopi Aurelienensis // Monumenta Germaniae historica. 500-1500 A.D. Auctores Antiquissimi, Scriptores rerum Merovingicarum: In 7 t. – Hannoverae: Impensis bibliopolii Hahniani, 1896. – T. III. – P. 104-117; **202.** Vita Lupi, episcopi Trecentis // Monumenta Germaniae historica. 500-1500 A.D. Auctores

Antiquissimi, Scriptores rerum Merovingicarum: In 7 t. – Hannoverae: Impensis bibliopolii Hahniani, 1896. – Т. III. – P. 117-125; **203.** Vita Genovefae virginis Parisiensis // Monumenta Germaniae historica. 500-1500 A.D. Auctores Antiquissimi, Scriptores rerum Merovingicarum: In 7 t. – Hannoverae: Impensis bibliopolii Hahniani, 1896. – Т. III. – P. 204-238; **204.** Zacharias Mitylenes Fragmenta historica // Migne J.-P. Cursus completus patrologiae. SG. Corpus histoires: In 161 t. – P.: Excudebatur et venit apud J.-P. Migne editorem, 1864. – Т. LXXXV. – Col. 1145-1178; **205.** Zacharias Rhetor. Histoire ecclesiastique // Migne J.-P. Cursus completus patrologiae. SG. Corpus histoires: In 161 t. – P.: Excudebatur et venit apud J.-P. Migne editorem, 1862. – Т. LXXXV. – Col. 1145-1178; **206.** Zosimus comes et exadvocatus fisci Historia nova / Ed. Imm. Bekker // Corpus scriptorium historiae byzantines: In 50 v. – Bonnae: Impensis Ed. Weberi, 1837. – Vol. 50. – LIV+306 p.; **207.** Zonara Ionnes. Annales // Migne J.-P. Cursus completus patrologiae. SG. Corpus histoires: In 161 t. – P.: Excudebatur et venit apud J.-P. Migne editorem, 1864. – Т. CXXXIV. – Col. 39-1414.

УДК 27(411)-9,,05”

Богдан БОДНАРЮК

СВ. КОЛАМБА АЙОНСЬКИЙ ТА ЙОГО РОЛЬ У ПОШИРЕННІ ХРИСТІЯНСТВА НА ЗЕМЛЯХ ПІКТАВІЇ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ VI ст. (I)

У статті автор розглядає комплекс причин та передумов, які сприяли виникненню й поширенню християнства на землях ранньосередньовічної Шотландії, зокрема, на теренах Пиктавії. Використовуючи корпус тогочасних писемних джерел, в першу чергу, церковні й монастирські хроніки, а також агіографічну літературу, автор аналізує історичне тло кінця V-VI ст. в регіоні, характеризує особливості механізмів територіальної консолідації малих піктських королівств, процеси християнізації країни Альби (Шотландії) в епоху її політичного самовизначення. На прикладі «Голуба Церкви» – Коламби Айонського, в статті окремо досліджуються аспекти, пов'язані з місіонерсько-проповідницькою діяльністю кельтських святих.

Ключові слова: Шотландія, кельтські святи, Кельтська Церква, шотландське місіонерство, пікти, юти, Св. Коламба Айонський, просвітництво у Шотландії, християнізація Шотландії.

Богдан БОДНАРЮК

СВ. КОЛАМБА АЙОНСКИЙ И ЕГО РОЛЬ В РАСПРОСТРАНЕНИИ ХРИСТИАНСТВА НА ЗЕМЛЯХ ПИКТАВИИ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ VI в. (I)

В статье автор рассматривает комплекс причин и предпосылок, которые способствовали возникновению и распространению христианства на землях раннесредневековой Шотландии, а именно, на территории Пиктавии. Используя корпус письменных источников того времени, в первую очередь, церковные и монастырские хроники, а также агиографическую литературу,